

СПІВПРАЦЯ ПІВНІЧНИХ КРАЇН У СФЕРІ ОБОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ

Мусієнко А.О.

аспірантка кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Співпраця Північних країн у сфері безпеки і оборони в XX – XXI ст. має тривалу історію, багату на проекти забезпечення миру в регіоні. Протягом XVIII – XIX століть Данія, Норвегія, Фінляндія та Швеція, які тривалий час жили у взаємній ворожнечі, роблять перші кроки до формування більш тісного і багатоаспектного (економічного, політичного, культурного, релігійного) міжнародного утворення на основі концепції скандинавізму [1, с. 123–124]. Співпраця мала також і певний оборонний аспект, щоправда зміст і спрямування якого періодично зазнавало змін¹. На початку XX ст. військово-політична інтеграція була ускладнена підписанням Християнського договору про визнання Росією, Німеччиною, Францією та Англією територіальної недоторканності Норвегії (1907 р.) після розриву шведсько-норвезької унії (1905 р.).

Напередодні Першої світової війни Данія, Норвегія ухвалили та Швеція спільну декларацію (1912 р.), в якій виклали спільні правила нейтралітету, насамперед в морській війні, що засвідчило їх відданість миролюбній зовнішній політиці. Готовність дотримуватися повного нейтралітету вказані держави підтвердили під час мирної конференції в Мальме (1914 р.), що не заважало Данії та Швеції демонструвати лояльність Германській імперії², а Норвегії – Британській.

По завершенню Першої світової війни в 1917 р. скандинавські країни підтвердили зовнішньополітичний курс, заснований на дотриманні принципу нейтралітету, що унеможливило їх участь у військово-політичних союзах, ідею створення яких висловлювали Франція та Велика Британія [1, с. 128–129].

У 1919 р. уряд Фінляндії висунув ідею створення Балтійського союзу, який би був створений і функціонував на принципі нейтралітету. У 1920 р. в рамках підготовки до Ризької міжнародної конференції висувалися проекти створення федерацій, окремі з яких передбачали зокрема створення союзу скандинавських країн, Фінляндії, країн Балтії та Польщі або федерації Скандинавських країн і країн Балтії та Фінляндії. Зважаючи на те, незалежність країн Балтії і Польщі розглядалися урядами Данії, Норвегії та Швеції як тимчасове явище, вони спочатку відмовилися обговорювати пропозицію Латвії оголосити Балтійське море нейтральним, а згодом відмовилися від участі і в самій конференції.

Північні країни повернулися до ідеї інтеграції у військово-політичній сфері після Другої світової війни. У 1948 р. мала місце спроба створити Північний оборонний союз, але переговори були важкими: якщо Швеція і Фінляндія вважали за краще дотримуватися політики нейтралітету, то інші країни Північної Європи були орієнтовані на Захід з точки зору майбутньої співпраці в галузі оборони.

¹ Так, Швеція в 1834 р. офіційно заявила про намір дотримуватися нейтральної лінії в європейських та інших конфліктах. Попри це Шведсько-норвезьке королівство надало допомогу Данії під час Першої дансько-німецької війни (1848–1850 рр.), але відмовило у такій допомозі під час Другої дансько-німецької війни (1864 р.).

² Нейтралітет скандинавських країн завадив Британській імперії забезпечити морську блокаду Германській імперії

Після укладання Брюссельського пакту (1948 р.) розпочали переговори про створення автономної північноєвропейської оборони. Стосовно доцільності створення оборонного союзу між Північними країнами було досягнуто згоду, але не змогли узгодити позиції стосовно взаємовідносин зі США, які категорично відмовилися озброювати нейтральні союзи. Зважаючи на те, що здійснити модернізацію збройних сил без допомоги Сполучених Штатів було неможливо, скандинавські країни припинили спроби створити автономний оборонний союз, а Данія, Норвегія та Ісландія 4 квітня 1949 р. підписали Північноатлантичний договір [3].

Швеція та Фінляндія хоч і не приєдналися до Північно-Атлантичного договору, підтримували міцні партнерські відносини з НАТО, що дозволяло їм брати участь в операціях та навчаннях під керівництвом НАТО, а також у визначеній в обміні інформацією та нарощуванні військового потенціалу.

Хоча період «холодної війни» в цілому був відзначений поглибленням співпраці Північних країн, питання безпеки та оборони практично не були присутні на порядку денному: Рада Північних країн (1952 р.) та Рада міністрів Північних країн (1971 р.) не мали мандату на вирішення питань безпеки, а тому ці теми рідко виникали у їх дискусіях. Це, однак, не завадило країнам Північної Європи виступати піонерами у багатьох миротворчих операціях.

Після завершення «холодної війни» оборонна інтеграція переросла в Європейську політику безпеки та оборони, яка відповідно до Лісабонського договору (2009 р.) трансформувалася у Загальну безпекову та оборонну політику Європейського Союзу (CSDP), яка є структурою співробітництва, в рамках якої держави-члени ЄС можуть діяти разом, серед іншого, в місіях і навчаннях. Норвегія та Ісландія, які не є державами-членами ЄС, виключені з цієї співпраці. Швеція та Фінляндія беруть активну участь у CSDP, а Данія, хоча й є членом ЄС, не бере в ній участь.

У 2009 р. відбулася ще одна подія: за результатами доповіді Т. Столтенберга «Північна співпраця в галузі зовнішньої та безпекової політики» [4] раніше створені кооперативні комітети та групи були об'єднані у нову структуру під назвою Північне оборонне співробітництво (NORDEFCO). У 2011 р. Декларацію про солідарність Північних країн¹ було погоджено під час саміту в Хельсінкі [5]. У документі передбачено, що інтенсифіковане Північне співробітництво здійснюватиметься повністю відповідно до політики безпеки та оборони кожної країни та доповнюватиме існуючу європейську та євроатлантичну співробітництво. Декларація не отримала формалізації за зразком ст. 5 Північноатлантичного договору або ст. 222 Лісабонського договору, які містять гарантію того, що країна, яка перебуває в кризі або зазнає агресії, отримає допомогу від інших учасників. Відповідно вказану Декларацію швидше слід розглядати як неформальне вираження північної солідарності («якщо скандинавська країна постраждає, інші, за запитом цієї країни, нададуть допомогу відповідними засобами»).

Слід зазначити, що програма NORDEFCO — це структура співробітництва, а чи не командна структура. Ланцюжки управління та повсякденні операції, як і раніше, здійснюються через національні сили оборони кожної країни. Водночас NORDEFCO розглядається як ключова структура у сфері безпеки та оборони Північних країн, вивівши військову співпрацю на новий рівень. Якщо спочатку вона охоплювала співпрацю країн-засновників (Норвегії, Швеції та Фінляндії), то сьогодні вона включає всі п'ять країн Північної Європи, хоча більша частина співпраці, як і раніше, відбувається між трьома засновниками.

¹ Декларацію підписали Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція.

Регулярні спільні навчання – невід’ємна складова діяльності NORDEFCO. Так, військово-повітряні сили Швеції, Фінляндії та Норвегії проводять щотижневі спільні навчання. Щорічні більші військові навчання. Водночас слабким аспектом діяльності NORDEFCO є відсутність конкретних успіхів у сфері спільних закупівель та об’єднання ресурсів.

Анексія Криму Росією у 2014 р. стала поштовхом для поглиблення оборонної співпраці Північних країн. Крім NORDEFCO, були ініційовані й інші угоди про співпрацю.

Російська агресія проти України, розв’язана в 2022 р., спонукала Фінляндію і Швецію до перегляду політики нейтралітету. Фінляндія та Швеція 18 травня 2022 р. подали заявку на вступ до НАТО. Після ратифікації Фінляндія стала членом НАТО 4 квітня 2023 р. 5 липня 2022 р. НАТО підписало протокол про вступ Швеції до Альянсу, ратифікація якого сьогодні не завершена. Попри це Швецію сьогодні описують як державу, що «вплетена» в Альянс в усьому, крім назви [2].

Список використаних джерел:

1. Архітектура європейської безпеки: історія становлення і розвитку : монографія: у 2 ч. / за наук. ред. професорів А. П. Гетьмана, І. В. Яковюка. Харків. : Право, 2020. Ч.1. Від Давнього Риму до Другої світової війни. 180 с.
2. Ромчук М. С. Від нейтрального статусу до курсу на колективну безпеку: еволюція підходів України до забезпечення національної безпеки. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 30–56. <https://doi.org/10.21564/2414-990X>.
3. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 264–277. doi: 10.21564/2414-990x.139.115332.
4. Stoltenberg, T. Nordic Cooperation on foreign and security policy. Proposals presented to the extraordinary meeting of Nordic foreign ministers in Oslo on 9 February 2009. URL: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/nordicreport.pdf>.
5. The Nordic declaration on solidarity. URL: <https://www.stjornarradid.is/media/utanrikisraduneyti-media/media/nordurlandaskrifstofa/Norraen-samstoduyfirlysing-ENG.pdf>.